

Кичиликке, азатлыкка, түзлүккө эмда огурулукукка ойретген факму

ХМ өмүрүнө чыгып гуманисти, СССР-ни бек белгиси эм закый полтеринден бири, Кьарачай-Малкьарны, биту да торк дунясыны өткөлүгү, игилик тежегенни инагызы Куулийланы Шууаны жашы Кьайсын. Аны чыгармачылыгы дуняга белги болуп келди. Жар башына аты айтылган, улгу сый-намыс берилген, даражасы бийкеде жоюргөн таулу. Аны аты адам улугуна бек иги полтерини тизгиндеди.

Ол 1966 жылда «Жаралы таш» очкуу РСФСР-ни М. Горький аты, 1974 жылда «Жер китеби» очкуу СССР-ни Кьырал сугуларын алганды. 1990 жылда «Кууанчыма» деген назмулары да ол заманда жазылды. Аскер чыгармаларында Кьайсын ол койос урушда биюгөлмөн жигит адамланы сыфатларын кьураиды. 1941 жылдан башлап, аны назмулары, орус тилге кечкорулор, Нальчикде, Москвада да баскылады. Битусуз оо радио бла да айтылды. Ол энди кьыралын эм мажал полтеринден бири эди. 1942 жылда уа Кьайсыны Москвада творчество интири болды. Ол заманда окуяла!

паркы жюргөтөдү. Анга Кьайсыны паркы дейдиле. Алтауда уа, малкьар постогу улгу хурмет этгендерин билдире, элдеринден бирине Кьайсын эли деп, чөкөрүндөн бирине Кьайсын чөреги деп, тауларындын бирине да Кьайсын башында деп атады. Заман оор баргынлыкка, Куулийланы Кьайсыны аты кенденген айтыла, аны поэзиясына табынганды да келденк-көп бала барганлары кимини да кууандырды...

Аны аскер чыгармачылыгы уруш сынауу болуп башланганды. «Перекон», «Сиваш», «Таулу болганды» «Кууанчыма» деген назмулары да ол заманда жазылды. Аскер чыгармаларында Кьайсын ол койос урушда биюгөлмөн жигит адамланы сыфатларын кьураиды. 1941 жылдан башлап, аны назмулары, орус тилге кечкорулор, Нальчикде, Москвада да баскылады. Битусуз оо радио бла да айтылды. Ол энди кьыралын эм мажал полтеринден бири эди. 1942 жылда уа Кьайсыны Москвада творчество интири болды. Ол заманда окуяла!

Поэзия шауданы байды, бийикди, теренди

Куулийланы Кьайсын, Н. Думбадзе, М. Дудин, И. Абашидзе.

Ал элти, сауганы бердирмегенге табынганларын. Бурудурулуку, интеллири жайган Фанулу поэти, аны чыгармачылыгы кен айтыллык адамла сойгендиле. Аны себепи Кьайсын сау заманда да, ол өлгөндө сора да аны Москвада, Томскинде, Ереванда, Фрунзеде, Алматыда, Алматыда да. Урадала, Кьайсын эм кен башка жердеде жашаган шаугары, таулу поэти ол сыйлы саугага тийишти көрүп, 1965 жылдан башлап калкы куоренгендиле. 1965 жылда, Кьайсын арушканды сора да, азы закый постогу Ленин аты бийик сарайында берге керекти деп, жер-жерде даражалы трибуналдан кел керте айтылды.

1960 жылда айтылгы малкьарлы поэты 1985 жылда Москвада чыгьган «Человек, Птица, Деворо» («Адам, Кьанатын, Терек») деген китеби очкуу Ленин аты сауга берилди. Жарыгууа, Кьайсын кеси кууанчылды анга. Халкысына өк-торддо, өктемлендири, жарыды. Бу ишин болуруна улгу кьыйлы салгы Кьайсынын анты, татах эткен Левон Мкртчянга эм, Эрменстанын халкына ырызгылыгыбыз а өк-тордо да себепти койкорду.

Халкысына куулансын, лиуарасын айныган закый Куулийланы Кьайсын битеудуни лиуараны бек ахшы, белгиси адамларындын бирлириди. Ол малкьар халкыны поэзиясына тилири лириказы тилине тенг эткенди.

Белгиси критик эм лиуаратурода Станислав Рассадинин «Операция «Дружба народов» деген статьясында бир коозокмо колго келтириге оорема. Ма алыгысы очкуу кьыйлы аныкыларды Кьайсыны өз миллитине терен сойкемгенин, болупта да ол анга кьыйгырганан. «Даим эомие тошери ингри ала Кьайсынын телефон бла сазмелген. Ол кес анга Социалист Урунуу Жигитин бериге керек эди. Кьайсын кеси бек ийана эди, тауке эди Алтын жудурун берилерине.

- Ала мана не эдиле эсе да Жигитин бердиле... - Союнги турганга ауузданганын эди, сайбача өкпелет эди.

Биз бир кесек ушак этгенден сора, Кьайсыны:

- Анда тойгондо иш, деди жайгырады анга. Анга ошунда биулис да ол жууруду мени халкым кьыйлы сактыганын, ол анга кьаралык формуда Индини премьер-министрине айтылды. Таулу поэти Индира Ганди да «Дуня башында мамырлык саугага керекти» деген сөзүндө колго Кьайсыны назмуларын ма бу тиргенили бек келтиргениди.

Кьайсын Чингиз Айтматов бла.

министри Индира Ганди да «Дуня башында мамырлык саугага керекти» деген сөзүндө колго Кьайсыны назмуларын ма бу тиргенили бек келтиргениди. Первой пулей на войне любой Поражает сердце материнское. Кто бы не страдал последней бой, Но страдает вернее материнское. Ташны жарып беген тюрккөнүлүк, жер тобондон бюрккөнүлүк чыгьган таза шауданга, закый поэти поэзиясы да алай чыга эди битеудуни поэзиясына бек бийик тауна.

Дуняда сенчиле азыла, бек аз, - деп жазганы Буриг Пастернак килишиге ойретеди, нек дегенде ол намысын, сыйны да бу кьыйлы, кауагыны дуняда магьаналары, жомакында да айтылгы кийик, кен болганыны ачыктайды. Сенде алай сыйлы таргы барды с кьыйлыны неди жуй садаканы таргыларды Ол а насылды!

Кьайсын дунягагы аттары айтылгы Буриг Пастернак, Чингиз Айтматов, Константин Симонов, Мустай Карим, Давид Куульгин, Руслан Гамзатов, Георги Савидров, Николай Тихонов эм кен башкала баш улгу шубулкы жюркөткенди, таз да алында куучкылай эди, сөз эди ол сабан союргени, бек алында да. Огурулулукуга, игиликке, таукеликке, азатлыкка чакырыды аны поэзиясы. Ектем эди, таукем эм багын эди жигит поэт - малкьар халкыны асылымын Кьайсын.

Биз алыкы аны окул бошамызды. Бек дегенде закый поэти поэзия шауданы чексизди, байды, бийикди, теренди.

Кьайсын улгу шубуу, бек табынганы Чингиз Айтматов да табынганды Куулий улгу поэзиясына. «Шаудан жер тобондон жер калайдан уруу белгилорди. Улгу таулу тобондони, өгөсө гичте ташны тобондони. Куулий Кьайсын малкьар халкыдан чакырганды. Алай бла өз миллитени улгу милетке тенг эткенди. Малкьар улгу кьыйлы сынаган кьыйлыны очкуу Алпак Хьайсынын бергенди. Ол биулу улгу лиуаратурада баргырыды эди» - дегенди малкьары шубууну июсонден айтылгык баргырыды Чингиз.

«Боже, как обидна Россия и ее позиция суждом Куайсына Кулиева!» Кьайсын сыйлы журналисти, РФ-ни Жазуучуларыны союзуна члени.

Ачулу факму жолоктопо хорлаганды

Алай малкьар халкы жалган дау бла көчкөнчолк палакын сыйды. Аны эшилген поэти жюркөтти да беген алды. Кьайсыны ачылу бушушу ичине сыйманды.

Тюзокмо сайлап, корешчини, батырыктын жолу бла баргырга табымгак берген факмулар бар эсе, аны милетте куулан элгеде кимини да борчду. Куулий улгу Кьайсын а инсан борчуна чып тошормай жашаганды, улгу факмууну идеологияны ызындан соркелтеп, усталгынын, закыйгенин тозлок аузына кууландырады. Дуини поэзияны бийик да келгенде булу жудуудан бири болуп да андан жанганды. Жудууну жарыгы уа мени жылганы жашайды.

СССР-ни Жазуучуларыны союзуна башчылары берген сыйлы, хурматин катарында Кьайсыны, Москвадан бла Ленинграддан сора, сойген жеринде жашагьга эркинчилиги бар эди. Алай поэт кьыйлыны халкы бла бирге болуруга сойгенди. Кичи жеринде азаттыгын таз өткен халкысына кесе жашагьганы жашагыларын не Москвада, не Кыргызда басамалга эдиле. Анда Жазуучуларыны союзуна ишлей, тилмаччылык иш бла да куореше, жюркөчкөнүчү битеу дунясына табынганды. Кьайсын да жазганын кьыймагында. Палакча отунда жана, көк турганды да, ол бийиктикке, таазлыкка баш урган, анга интиген адамдай кьылганды.

«Жаралы ташны»

1965 жылда поэти «Жаралы таш» деген назму китеби чыгарды. Жаралы таш - ол аны жаралы халкыды, бир кьыйлыныгы бошатылгы эки, экиниси башланган... Поэт а ийанады, халкы коч табар деп.

Поэт ол атылгьган, болгананча улгу эди анга жетишиди. Пилгорура, ол катардан сора, зат жокча, алай махтау бла айтылды. 1965 жылда уа Кьайсыны «Жаралы таш» деген китебин Москвада Ленин аты саугага бергиздиле. Улгу орус адабиятына кесини аны айтырыу эм жерин таулау - ол жаланды. Кьайсына, улгу факмуу болган адамны кьолундан келкиди. Ол жый окуяна 25-чи февральда творчество бирингууну жыйылгында поэти китебин сөзгөн эдиле.

СССР-ни сөз усталары - белгиси поэтине, жазуучуна, тилмаччына - жыйылгы эдиле анга С. Липкин, Н. Гребнев, Я. Козловский, В. Звягинцев, К. Ваншенкин, А. Тарковский, М. Карим, И. Гринберг эм башкала. Кенгенше сөйлөнгөн бары да бир ауудан ол сыйлы сауганы Куулий улгу бериге деп кьол көтөрдүдиле. Алай билебиз анга, кен чырмауу да ауушканды. Ол сөзүнө усталарыны да устасы эди.

Кизими пагасы кеп черекелни сууну ичкелди. Кьайсын поэтине табынганды, ол араб, персин (иран) тилини билгире, ол тилде алыны классикерин окуругьга жетишгенди. Мекарьга хаж кьылыгырга кичи керте бергизди, анга окуулар да эткенди. Алишер Науаини, Хафизин, Низамини, Физулин усталга сананганды. Алай Кизим, алааны энкемлей, малкьар тауланы айырмалы халкы поэти болганга эди.

Мени уа жашууму төрсен неди, недеди? Востокну неди Западны таз поэтрии болмайдыла. Биюнгю цивилизацияда бир жаньча дененин жаньга айыналгык тойлорго эм ийленгенди. Кьайсын эдиле, тектурьгага кьарачыгы. Арабшала Испанияны архитектурасын кьыйлы торлендиргендиле. Хар кьайда да аланды, кел деп кьатышканды.

Бир бири бла байланышканы болды. Данте, Шекспир, Гете, Пове де Вега, Пушкин... Сора Востокну айтылгык поэтрии да. Аланы дуняда кьыйда да окудулула биледиле. Мана уа аны Парматоро, Блок, Пастернак, Ахматов, Арсенин Тарковский жуууктады.

Мени жашаууда улгу магьанына тууандыа полктык поэте бла алааны муурадыла. Мана 60 жыл болды, мана б, бир кьуум полкканы жазганыларны окуй, жийлийа, жаше мамьмьндача. Словачийини битеу талбагында драмаларын сейк эте окуу эткенден билемиз.

В. ДОМБРОВСКИЙ: «Таскест и деревце» деген китебиньганы ол сөзүнө Сиз бек сойген эм кезиге жылганы уруш этгендиле, жалкы чыгьсыз болур очкуу. Пошпаны XIX өмүрдөгү жашуу мени сансыз кьыйла кьор эди!

Поэтуге кьыйтайгык... Мен кезим Европаны поэтине санаймын. Мени биринчи устакым Кизим болгонду. Омар Хайям, Физули, Навои, Хафиз аз? Эрменчиле? Эзбеле уа? Тичин, Табриз, Исаакян. Мен ала бла болгоме. Ол культураланы байланышканды бла. Кьайсындан жаймьр тошоргойн кесиме деп эоме да келгендени. Хар культура кеси ызын кьол болур. Бек башы уа - кьыйныда, жашуу жудурунда, жюркөтүндө болууга керекти хар не да. Мен россияйлы неди полякча ала мана дегенликке, ол алай болмас - малкьарына сагышы этерикме, башка сырт болууду ол. Окуму алымьр кьыйлы да аланды.

ЭФЕНДИЛАНЫ Салим, философия имулану доктору, профессор.

Куулийланы Кьайсын (сол жанында биринчи) Варшава кылам кырауандылары бла.

жылганы уруш этгендиле, жалкы чыгьсыз болур очкуу. Пошпаны XIX өмүрдөгү жашуу мени сансыз кьыйла кьор эди!

Поэтуге кьыйтайгык... Мен кезим Европаны поэтине санаймын. Мени биринчи устакым Кизим болгонду. Омар Хайям, Физули, Навои, Хафиз аз? Эрменчиле? Эзбеле уа? Тичин, Табриз, Исаакян. Мен ала бла болгоме. Ол культураланы байланышканды бла. Кьайсындан жаймьр тошоргойн кесиме деп эоме да келгендени. Хар культура кеси ызын кьол болур. Бек башы уа - кьыйныда, жашуу жудурунда, жюркөтүндө болууга керекти хар не да. Мен россияйлы неди полякча ала мана дегенликке, ол алай болмас - малкьарына сагышы этерикме, башка сырт болууду ол. Окуму алымьр кьыйлы да аланды.

ЭФЕНДИЛАНЫ Салим, философия имулану доктору, профессор.

Тыш кьыраалагы ушак

«Халкьларыбызды кьадарлары бек ушайдыла»

Куулийланы Кьайсыны жашауу, чыгармачылыгы да Пошпала бла кьаты байламлы болганды. Ол бир немча керектеп, творчествову интеллигенция бла тобешкенди. Пошпала Кьайсыны битеу дунясына табынганды, телевидение бла берилге кьуруп, интервьюла алып, аны намысына деп «Гнеборг столла» да бардыргандыла.

1977 жылда 26-чы ноябрде «Политик» деген газетте Куулий улгу Кьайсыны бла поэт Витольд Домбровский «Узден цитируте тана Леопольда» деген аты бла ушаклары басамалганды. Мен а Кьайсыны назмуларын поэтиге бек иги көйөргөн тилемин эм факмулу поэт В. Домбровский бла кеп жылганы бир бирге кьылат кьылы тургыбын.

«Политик» газетини да ол ийгенди мана поэти сураты бла. Бу жолу м мена алыны диалогурин бир кесек кьыскартып береме. Анда да билгирди Кьайсыны терен билгилемини бла халкым болгончанга сойген.

В. ДОМБРОВСКИЙ: Сиз Совет Союзу гиче миллеттеринден биринчи поэтисыз.

К. КУЛИЕВ: Мен малкьарымын. Мени республиканы аты Кьабарты Малкьарды. Табымгагы болмагьга анда ардууду - милет таулдары, чумчулар, көк көлөрү, нады саугага табуу бла да. Анда эки миллет жашагьга - малкьарыны бла кьабартылыны. Аланы тиллери арталында башкада. Малкьар тил торк тиллени кьуумуларды, кьабартыны а, профессор М. Мадраны оокмога керек, жаратылы кьуумдады.

В. ДОМБРОВСКИЙ: Ярестую жаны болганды Прометей, ол а, барышы да билгирчиликке, Кавказ бла байланы эди.

Мени уа жашууму төрсен неди, недеди? Востокну неди Западны таз поэтрии болмайдыла. Биюнгю цивилизацияда бир жаньча дененин жаньга айыналгык тойлорго эм ийленгенди. Кьайсын эдиле, тектурьгага кьарачыгы. Арабшала Испанияны архитектурасын кьыйлы торлендиргендиле. Хар кьайда да аланды, кел деп кьатышканды.

Бир бири бла байланышканы болды. Данте, Шекспир, Гете, Пове де Вега, Пушкин... Сора Востокну айтылгык поэтрии да. Аланы дуняда кьыйда да окудулула биледиле. Мана уа аны Парматоро, Блок, Пастернак, Ахматов, Арсенин Тарковский жуууктады.

Мени жашаууда улгу магьанына тууандыа полктык поэте бла алааны муурадыла. Мана 60 жыл болды, мана б, бир кьуум полкканы жазганыларны окуй, жийлийа, жаше мамьмьндача. Словачийини битеу талбагында драмаларын сейк эте окуу эткенден билемиз.

В. ДОМБРОВСКИЙ: «Таскест и деревце» деген китебиньганы ол сөзүнө Сиз бек сойген эм кезиге жылганы уруш этгендиле, жалкы чыгьсыз болур очкуу. Пошпаны XIX өмүрдөгү жашуу мени сансыз кьыйла кьор эди!

Поэтуге кьыйтайгык... Мен кезим Европаны поэтине санаймын. Мени биринчи устакым Кизим болгонду. Омар Хайям, Физули, Навои, Хафиз аз? Эрменчиле? Эзбеле уа? Тичин, Табриз, Исаакян. Мен ала бла болгоме. Ол культураланы байланышканды бла. Кьайсындан жаймьр тошоргойн кесиме деп эоме да келгендени. Хар культура кеси ызын кьол болур. Бек башы уа - кьыйныда, жашуу жудурунда, жюркөтүндө болууга керекти хар не да. Мен россияйлы неди полякча ала мана дегенликке, ол алай болмас - малкьарына сагышы этерикме, башка сырт болууду ол. Окуму алымьр кьыйлы да аланды.

ЭФЕНДИЛАНЫ Салим, философия имулану доктору, профессор.

Кьайсыныга келген кьыраалаган

Сиз «Юность» айырмалы авторузсуз

Багылы Кьайсын! Шендо бизге окуучуларыбыз кеп ахшы пьсомла жаздыла. Мен а Сизге ырызгылыгымы билдиргеге оорема алпай аламат назмуларыбызды басамалгагы ийгенгиз очкуу. Акыллы, асыллы, жагы оормо назмуларыбыз очкуу. Мындан ары Сиз «Юность» журналы авторузсуз. Аны бир заманда да унутмагы. Келишимчи? Бизини 2 миллион окуучуубу барды, алагы Сизин акылманлыгыбызды, айырмалыгыбызды, адамны жюркөткөн бек иги сезимлени кьызгай белгилеге керекдиле.

Сай болуугу, «Юность» жагы тобешууге дерм.

Улгу хурмет бла Борис ПЕЛОВЕИ, 1967 жыл. Москва.

Сен керти адамбызса

Кьайсын, мени сенди да, сени поэзиягы да бек оорема. Сени адамдыгыны, кичилигини, таукелигини бир захта да тенг эгалгык тойлорме. Башкада алай шартла бар эсе да, санаг тенг жокчу.

Поэзиягы да жагы анга кьерди: кичилигини да, адамдыгыны да, сени жаштарын да аламат толу көйөрдөни. Жазгыларын - жашауунга ушаш, жашаууну - жазган затларынга ушаш, сен керти адамбызса, биз талыкча болгалык адамларбыздан биринчилри...

Заманыбыз бек кьыйлы конерден, халкькыбызны башына торгөн палах коньде да сен кичиле кьалганса. Келгеге таукелик бергенге, каламаныгы кьолундан тошормай, тозлокмо ишине ийнанган улгу тургьнаса, сау бол. Алах сен факмулдан кем кьыйлаган эм.

Константин СИМОНОВ, Ленинчи сауганы лауреаты.

Поэзия Кюнубюз

Бизге Совет Союзу миллет лиуаратурасын айтылгык чыгармачыларыны көбюоо биюгөн, бигенде да Кьайсынын кесперины усталарына санайдыла. Куулийланы Кьайсын XX өмүрүнө эм аламат адамды. Биз барыбыз да башы урганын, ыспас эткен поэти Кюнубюз.

Олег ЧУХОНЦЕВ, РФ-ни Кьырал Саугасыны лауреаты.

Мени бийик Кавказ Таум!

Сау бол мени унутмагынын очкуу. Жоргоми кьызганыччана. Наму китебиньги бек сойой окутуганма, кууангып, келенип. Акыллы, поэзияны да катарды. Бийикди жырнын - ол алайла кьылын. Эмиште тошме. Таулда кьушча бол. Прометейи огул жюркөртөргөн бол. Ансы поэзияны магьнасы кьылаз.

Ушак-поек-таул эркиндигинде. Жашууну философиясы барды сени китебиньгида. Аны уа хьнуучуу окуган. Тауланы аты төпелерине кьара. Огурулу, жийик саугулу болуруну оорема, жагы аламат назмуларыныгы да кьертег. Насылы бол таулдарынга.

Урушма манга, Кьайсын! Хар поэти несени кьадарды барды. Сен айткан кеп затта эоме тошошди, тозлокмо жеринде. Шендо элде жашайма, керек да барды кьатырма. Ол дер турама.

Сени уа кьаты куучкылайла, чынты азалты тау куушу!

Сени Э. МЕЖЕЛТАИСИНГ. Вильнюс. 1972 ж.

Жоралагы

Жастады эрле мурагына

Шүбьларын: Чингиз, Давид, Мустай, Экоозол жети - кьарачылар кыла.

Ол Эпруска жорек сөзүн кьыла, Кетди кер, кьизькьме, аралы.

Аны бла эсе, алтыгарькада, Куньчюла тобешкенин жарык. Бизден ол элде узгарькада - Кьэч-кулпак болган а кьыасыз жашары.

Жары, Россия! Жили, Чегам, ачы, Кавказды жайды бушу жийланычы...

Сау кьырадала кьара кюнү кьыла. Эпруску кьойду закый, дуу жырчысы.

Тыз онебон болур ад мана. Кьайсынын кууанч холдо кьыраалы тобогени.

Ол айтыны: «Жарар дарманга, Еплендэн саклар куоко өмүрлорин.

БЕЛПАЙЛАНЫ Муталип

Тыз тузакьга тошөн чыгычкына жана, Эзогуриги алап бийигенде. Бек терж жатпау кьарачылыкка. Ансы манга элде кьоркунду - Жакьбу, Сарьган а сурталыкка. Гетендеца, ол ахыр иш июсонде...

Куулийланы Кьайсын өлпө... Угьтай, Сыйлгыкк Малкьар керек тойлол мында:

Халкьы очкуу жанын берди саулай, Жуулууда дууга тау кьырабында. Шүбьларын - Давид, Мустай, Алим, Кьыра жулугурды кьаты кьытамын. Ол иштенде жорек агыптыкын. Жетгады бийиге, эрле мурагына. Малкьар, кетди бек айнда жашьга - Бир адам да жок андан артка кьыйган...

Кьычыр Эпрус тауга кьырай: - Кьайсыныгынын! Жаньчадан жерге тошөр ол Аламдан.

